

Діяльність Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у 1940–1941 рр. (за матеріалами газети «Вільна Україна»)

Ольга Палюх

*молодший науковий співробітник відділу досліджень інішомовної
періодики Відділення «Науково-дослідний центр періодики»
ЛННБУ ім. В. Стефаніка*

На основі публікацій газети «Вільна Україна» (1940–1941) висвітлено історію створення Львівської філії Бібліотеки АН УРСР, склад її книжкових та рукописних фондів. Розглянуто окремі аспекти діяльності філії як чільної установи з бібліотечної справи на Західній Україні та у Львові.

Ключові слова: бібліотека, рукописи, книги, періодичні видання.

Basing on the publications of the «Vilna Ukraina» newspaper (1940–1941) it is showed the history of creation and wealth of the funds of books and manuscripts of Lviv Academy of scientific Ukrainian SSR library department. It was illustrated different aspects of it's activities as the main library in the West Ukraine and Lviv.

Keywords: library, manuscripts, books, periodicals.

На основе публикаций газеты «Вильна Украина» (1940–1941) высветлено историю создания Львовского филиала Библиотеки АН УССР, состав ее книжных и рукописных фондов. Рассмотрено отдельные аспекты ее деятельности как главенствующего заведения по библиотечному делу на Западе Украины и во Львове.

Ключевые слова: библиотека, рукописи, книги, периодические издания.

Друга половина вересня 1939 р. позначена для західноукраїнських земель черговою ротацією влади, а саме — встановленням опертого на червоноармійські багнети радянського режиму. За короткий час окупації, від осені 1939 р. і до червня 1941 р., здійснені владою радикальні зміни торкнулися всіх аспектів суспільного життя «визволеної» Західної України. Зокрема, на зміну різнобарвній, ідейно багаторепрезентативній пресі мусив «сформуватись одноцільний фронт преси, відданої на послуги соціалістичному будівництву» (1939. — № 4. — С. 4)*. У Львові пресу «нового зразка» започаткувала газета «Вільна Україна», перший номер якої

© Палюх О., 2010

*Тут і далі посилання на газету «Вільна Україна».

вийшов вже 25 вересня 1939 р. Газета видавалася майже до кінця червня 1941 р. і впродовж всього часу вийшло в світ 536 чисел в обсязі близько 3 000 сторінок. Власне, цей значний масив номерів і їх задовільне збереження до сьогодення уможливають пошук на шпальтах газети цікавої в історичному ракурсі 1939–1941 рр. інформації. Незважаючи на тенденційність та заідеологізованість багатьох матеріалів, цінність їх полягає у тому, що вони, перш за все, є хронікою різноманітних тогочасних подій. Так, чимало статей, заміток, повідомлень стосуються проблем організації бібліотек у містах і селах Західної України. Важливість діяльності бібліотек розглядалася радянською владою першочергово в контексті виховання народу, який «повинен бути активним і відданим будівником нового життя. Його свідомість має бути чиста, звільнена від всіляких намулів і ворожих впливів» (1940. — № 235. — С. 1). Тому вже в публікаціях газети за 1939 р. зустрічаємо матеріали про облаштування книгозбірень при сільських клубах, хатах-читальнях та червоних кутках місцевих підприємств.

З метою пропаганди нових ідеалів на прилучені території почала регулярно надсилатися відповідна агітаційна література, а також праці компартійних чільників СРСР — Й. Сталіна та В. Молотова. Видання, що надходили у бібліотеки Західної України, повинні були замінити ту літературу, яка досі зберігалася у місцевих книгозбірнях і, на жаль, у цей час просто знищувалася: «Трудове селянство з перших днів свого нового життя почало вимітати і викидати на смітник ... націоналістичний мотлох, яким жовтоблакитні мерзотники ... завантажували полиці бібліотек» (1939. — № 64. — С. 1).

Однак повністю відмовитися від надбань минулого опричники більшовизму не могли: у листопаді 1939 р. Тимчасовим Управлінням у Львівській області було ухвалено постанову про охорону музейних цінностей, історичних архівів, пам'ятників культури та бібліотек, що належать державі і приватним особам. До складу комісії з організації обліку і встановлення належної охорони цих цінностей під головуванням П. Панча, ввійшли також представники західноукраїнської інтелігенції, зокрема професори Львівського університету І. Крип'якевич та М. Возняк (1939. — № 46. — С. 1).

У таких непростих умовах відбувалося становлення мережі радянських бібліотек у Львові. Відзначимо, що до анексії західноукраїнських земель Радянським Союзом у 1939 р. Львів був провідним осередком бібліотечної справи на цих теренах: у його відомчих, громадських та приватних книгозбірнях зберігалося чимало рідкісних друкованих видань і рукописів. Інтенсивну реорганізацію львівських бібліотек нова влада розпочала у 1940–1941 рр. Матеріали газети розповідають про початки діяльності Львівської обласної бібліотеки (1940. — № 251. — С. 6), Львівської обласної дитячої бібліотеки (1940. — № 279. — С. 6), медичної бібліотеки (1940. — № 228. — С. 6), новостворених бібліотек Шевченківського (1941. — № 68. — С. 3) та Червоноармійського районів міста (1940. — № 125. — С. 6), про книгозбірні львівських вишів: Львівського державного університету (1941. — № 44. — С. 3) і Львівської консерваторії (1940. — № 267. — С. 4), а також про організацію бібліотек на промислових підприємствах Львова. З низки статей і повідомлень дізнаємося про роботу Львівського бібліоколектора з розповсюдження видань та про проблеми щодо підготовки бібліотечних кадрів для місцевих книгозбірень (1941. — № 129. — С. 1).

Але найзнаковішою подією у бібліотечному житті цього часу стала організація у Львові потужної наукової книгозбірні — Львівської філії Бібліотеки Академії наук УРСР у січні 1940 р. Чимало публікацій газети «Вільна Україна» присвячено висвітленню саме її діяльності. За нашими підрахунками бібліографія про Львівську філію Бібліотеки АН УРСР у газеті «Вільна Україна» у 1940–1941 рр. налічує понад 60 публікацій, які повністю або частково торкаються діяльності книгозбірні у цей час. Звичайно, що в силу специфіки обставин, ці статті, замітки і повідомлення мають дещо однобокий, інколи надто позитивний характер, не висвітлюючи таких питань як розпорошення бібліотечних колекцій чи вилучення з фондів багатьох «неблагонадійних» видань. Попри те, матеріали газети все ж є цінним причинком до історії створення книгозбірні, дають можливість відтворити багатство книжкових і рукописних фондів та репрезентують її як чільну установу з бібліотечної справи у Львові.

Значний обсяг публікацій у газеті засвідчує ту важливу роль, яку відігравала Львівська філія Бібліотеки АН УРСР в культурному,

освітньому і науковому житті на західноукраїнських теренах у 1940–1941 рр. Найбільшу частку складають статті, замітки, репортажі, які інформують про підготовлені бібліотекою виставки. Доповненням до них слугують відповідні фотодокументи. Ці матеріали є важливі тим, що дають достатнє уявлення про репертуар книжкового і рукописного фонду книгозбірні. Цікавими в цьому плані видаються також повідомлення на шпальтах газети про цінні знахідки у її фондах. Порівняно невелику частину становлять матеріали, які стосуються безпосередньо організації роботи бібліотеки, діяльності її окремих підрозділів. Більшість публікацій газети про Львівську філію Бібліотеки АН УРСР не авторизовані. Серед підписаних варто виділити статті Г. Гербільського, М. Гудзовича, В. Дорошенка, К. Пелехатого та А. Семковича, а також фотоматеріали Г. Зельми, Н. Коллі, Я. Савки.

Відзначимо, що окреслений нами період становить початковий етап у діяльності Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, яка є сьогодні спадкоємицею філії академічної книгозбірні. Її тривалу історію загалом окреслюють чотири праці, дві з яких вийшли ще у радянський час і тому мають свій певний, ідеологічно забарвлений, ракурс освітлення подій [3; 4]. Зокрема, в історичному нарисі про бібліотеку, виданому 1989 р., побіжно використано біля десяти публікацій газети «Вільна Україна» 1940–1941 рр. [3, с. 45-47], які, на жаль, лише номінально презентують її як джерело до історії Львівської філії Бібліотеки АН УРСР. Праця Л. Крушельницької стосується теми втрати фондів книгозбірні — вивезення збірок і колекцій, вилучення «неблагонадійних» видань впродовж всієї історії її існування [5]. Науковий нарис Л. Головатої, присвячений до 65-річчя заснування бібліотеки, є, очевидно, першою спробою осмислення її історії з сучасних позицій. Однак і він не претендує на всебічне висвітлення діяльності бібліотеки: «...тут зосереджено увагу на питаннях досі замовчуваних або розкритих і потрактованих явно тенденційно» [2, с. 146].

Отже, відсутність на цей час цілісного, історично виваженого літопису Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника дає підстави для подальшого пошуку відповідних документів і залучення найширшого кола джерел, які б

відображали її діяльність у різні періоди. У цьому сенсі цікавими і чи не найбільш інформативно ємкими про 1940–1941 рр. є публікації у газеті «Вільна Україна».

Так, початкову інформацію про наміри створення у Львові великої наукової книгозбірні як філії Київської бібліотеки АН УРСР черпаємо зі статті В. Дорошенка «Великий науковий скарб», опублікованої у дев'ятому номері газети від 11 січня 1940 р. (1940. — № 9. — С. 4). Автор статті, директор бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, розповів про важкий стан, у якому опинилася одна з найбільших книгозбірень міста. Володіючи багатими рукописними і книжковими фондами, які щороку зростали, бібліотека «просто душилася від потоку книжок, який її заливав». Через брак коштів у товариства не було можливості розширити її приміщення. На думку В. Дорошенка, вирішити питання розміщення її фондів мало створення «днями» на її основі та за рахунок «прилучення до неї цілої низки українських бібліотек м. Львова» філії академічної бібліотеки УРСР.

Підтвердженням відомостей В. Дорошенка стало повідомлення на шпальтах газети 18 січня 1940 р. про організацію у Львові секторів Академії наук УРСР за рахунок перетворення Наукового товариства ім. Шевченка на філію Академії з шістьма інститутами. Бібліотеку товариства планувалося об'єднати з книгозбірнею «Народного дому»: фонди обох установ мали стати основою для наукової роботи інституту української літератури. До філії бібліотеки Академії наук долучалася також бібліотека «Оссолінеуму», а «наступного», 1941 р. планувалося розпочати будівництво «великого будинку бібліотеки» (1940. — № 15. — С. 6).

Отже, на Львівську філію бібліотеки АН УРСР покладалися великі надії з перетворенню її у дієвий науковий і культурний центр області, а тому закономірно, що її діяльність доволі регулярно висвітлювалася на шпальтах газети «Вільна Україна» у 1940–1941 рр. Вже незабаром, 17 лютого 1940 р., з невеликої замітки «В бібліотеці Академії наук УРСР» читачі частково змогли дізнатися про ті цінності, які зберігалися в багатючих фондах львівської філії (1940. — № 39. — С. 6). За поданою інформацією, тут було зібрано кількості тисяч творів світової класики. Особливий інтерес становила колекція автографів відомих письменників: Т. Шевченка, Л. Глібова, М. Драгоманова, Лесі Українки,

Олени Пчілки, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, М. Салтикова-Щедрина та І. Франка. Газета повідомляла й про активне поповнення бібліотечних фондів літературою мовами народів СРСР та працями лідерів більшовицької партії.

Оформлення Львівської філії Бібліотеки АН УРСР в єдину структуру вимагало відповідних заходів з організації, опрацювання та збереження рукописних і книжкових надбань тих книгозбірень, які стали основою її фонду. Все це певною мірою знайшло своє відображення у матеріалах «Вільної України». У замітці «Зберегти цінні рукописи» (1940. — № 150. — С. 6) йшлося про незадовільне зберігання манускриптів у книгозбірні. Нагального впорядкування потребувала особиста бібліотека І. Франка, яка налічувала понад три тисячі книжок: «Біда тільки в тому, що ці матеріали досі невпорядковані, розкидані по окремих полицях, припали пилюгою». Подібно «зберігалися» рукописи Лесі Українки, М. Коцюбинського, П. Грабовського, [?] Левицького, С. Руданського. Своїми думками з цього приводу поділився з кореспондентом газети академік М. Возняк. Учений звернув увагу на те, що бібліотека, яка володіла у цей час півмільйонним книжковим фондом та багатою рукописною спадщиною, не могла забезпечити його надійного зберігання, бо потребувала «доброго приміщення». Діяльну допомогу у цьому, на його думку, мала надати Львівська міська рада.

Все ж, незважаючи на відсутність нового приміщення, можемо стверджувати, що у 1940–1941 рр. бібліотека проводила активну роботу з впорядкування власних фондів. Важливим свідченням цього є матеріали газети, які розповідають про віднайдені тут рідкісні друковані видання, оригінали рукописів, мистецькі цінності. Так, з невеликої замітки «Цінна знахідка», опублікованої у газеті 11 січня 1940 р. дізнаємося, що у львівській науковій установі «Оссолінеум» знайдено оригінал рукопису (88 карток) декількох розділів поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш» (1940. — № 10. — С. 6). Про розшукані академіком М. Возняком у фондах бібліотеки листи М. Коцюбинського до своїх західноукраїнських колег — І. Франка, О. Барвінського, В. Лукича, розповідалося у статті М. Семеновича «Неопубліковані листи М. М. Коцюбинського». Один з листів до І. Франка, надісланий М. Коцюбинським з Чернігова 29 листопада 1905 р., було опубліковано

безпосередньо у матеріалах розвідки. Зібраний епістолярій разом із вступною статтею про зв'язки М. Коцюбинського з Галичиною, М. Возняк планував опублікувати у «Записках історичного і філологічного факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка» (1940. — № 33. — С. 6).

У фондах Львівської бібліотеки Академії наук УРСР було виявлено також велику гравюру [?] Штейна «Царь Иван Васильевич Грозный посещает печатный двор в Москве в 1561 году». Зображені на ній Іван Федоров і його помічники пояснювали цареві технічні секрети друкарської справи. Гравюра зберігалася раніше в бібліотеці «Народного дому», яка у радянський час увійшла до складу академічної бібліотеки (1941. — № 37. — С. 4).

У Львівській філії Бібліотеки АН УРСР зберігалася велика збірка рукописів І. Франка. Згідно з відомостями газети, архів письменника нараховував 556 збірників (1940. — № 121. — С. 4). Значний інтерес становили записні книжки поета з його ранніми віршами, а також особисті листи І. Франка до дружини і синів, до письменників М. Драгоманова і П. Грабовського. У бібліотеці також зберігалися листи до І. Франка від М. Коцюбинського, Лесі Українки, В. Стефаніка. Окрім цього, до книгозбірні перейшла і власна бібліотека поета, яку він заповідав Науковому товариству ім. Шевченка. Рукописна спадщина поета потребувала ретельного впорядкування і цю роботу в бібліотеці, за інформацією «Вільної України», планувалося завершити до кінця 1940 р. (1940. — № 176. — С. 6).

Чимало цінних документів було знайдено під час розбору матеріалів в архіві І. Франка. Так, про виявлені у фонді книгозбірні рукописи двох драм І. Франка «Осада корабля» і «Три князі на один престол» розповів кореспондентові «Вільної України» академік К. Студинський: обидва ці твори не лише не були видані, але про їх існування взагалі нікому не було відомо (1940. — № 151. — С. 6). В архіві І. Франка було знайдено невідому до цього часу і, як припускали дослідники, першу редакцію його п'єси «Украдене щастя». Частина рукопису — уривок з першої дії, був написаний власноруч Франком, подальші частини першої і останньої дії — переписані чужим чітким письмом. Ця редакція «Украденого щастя» суттєво різнилася від традиційно ставленої в театрі, тому її опублікування давало змогу прослідкувати як

поставала найвідоміша відома п'єса І. Франка (1940. — № 171. — С. 6). Сповістила газета і про знайдені у книгозбірні оригінали Франкових творів — поеми «Сурка» та оповідання «До світла», які він писав олівцем на клаптиках паперу під час перебування 1889 р. у львівській в'язниці. І хоча ці твори вже публікувалися, виявлені рукописні матеріали планувалося надрукувати у XV томі ювілейного видання письменника (1941. — № 43. — С. 4). Серед книг особистої бібліотеки І. Франка вдалось розшукати виданий у 1869 р. том віршів М. Некрасова, на берегах 174 і 223 сторінок якого містилися зроблені і написані власноруч І. Франком переклади двох віршів російського поета «У людей-то в дому — чистота, лепота» і «Наконец не горит уже лес». Ці переклади планувалося також опублікувати в ювілейному виданні творів І. Франка (1941. — № 111. — С. 1).

Матеріали «Вільної України» дають певне уявлення і про рух бібліотечних фондів — їх поповнення та вибуття у 1940–1941 рр. Так, бібліотека одержувала по одному екземпляру всі видання, які друкувалися у Радянському Союзі, а тому в її фонді була широко представлена література мовами народів СРСР. Для ознайомлення читачів з новими надходженнями всі прибулі книжки експонувалися на стаціонарній виставці у фойє бібліотеки (1940. — № 146. — С. 2). Побіч отримання обов'язкових примірників радянських видань, Львівська філія бібліотеки АН УРСР здійснювала активний пошук рукописів та автографів видатних особистостей. Як сповіщала «Вільна Україна», на початку червня 1940 р. її рукописний відділ збагатився архівом українського письменника і етнолога М. Мочульського, у якому зберігалися цінні документи його самого та листування з сучасниками. У цей час бібліотека придбала також автографи італійських революціонерів Ж-Ж. Дантона і Дж. Гарібальді, французьких філософів Ж-Ж. Руссо і Ш-Л. Монтеск'є, письменників — О. Дюма-батька та В. Гюго, французького короля Людовика XIV, гетьмана І. Мазепи, шведського короля Карла XII (1940. — № 129. — С. 6).

Надзвичайно цінну колекцію — епістолярій за 45 років своєї наукової праці — передав бібліотеці у 1940 р. академік К. Студинський. У збірці зберігалися листи від відомих діячів науки, мистецтва і літератури, зокрема професорів-філологів О. Соболевського, О. Брікнера, В. Ягича (1940. — №144. — С. 6), українських

письменників О. Маковея, В. Бирчака, В. Стефаника, О. Кобилянської та композитора М. Лисенка. Як повідомила газета, всього було передано близько 4 тисяч документів (1940. — № 173. — С. 6).

У лютому 1941 р. газета інформувала про придбання бібліотекою «недавно півтора десятка листів українського письменника Василя Стефаника», датованих 1901–1935 рр. Окрім епістолярію, книгозбірня одержала також рукописи його новел «Шкільник» та «Воєнні шкоди» (1941. — № 31. — С. 4).

Про передачу з фондів бібліотеки окремих її видань до інших інституцій нам вдалося розшукати на шпальтах газети лише два повідомлення. Одне з них є передруком з газети «Советская Белорусия», у якому сповіщалося про надіслання в музей А. Міцкевича у Новогрудку з Львівської філії Бібліотеки АН УРСР великої збірки книжок колишнього Львівського товариства ім. Міцкевича (1940. — № 230. — С. 6). Інше стосувалося планів повернення особистої бібліотеки І. Франка до музею письменника у Львові. Цю інформацію надали наукові працівники музею М. Струтинська, І. Радловська, Ф. Кулечко у статті «В музеї Івана Франка» (1940. — № 195. — С. 3).

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує інформація в газеті, яка стосується організації роботи бібліотеки. У 1940–1941 рр. відбувалося становлення мережі її відділів і діяльність декількох з них була висвітлена на сторінках «Вільної України». У вересні 1940 р. з її шпальт читачі дізналися про відкриття у книгозбірні кабінету марксизму-ленінізму, у підручному фонді якого був багатий вибір літератури з питань історії, філософії, творів класиків марксизму-ленінізму, а також періодики і газет (1940. — № 213. — С. 6). Повідомила «Вільна Україна» і про роботу лабораторії з консервації і реставрації старих рукописів, створеної при Львівській філії Бібліотеки АН України. Газета інформувала про реставрацію тут першого номеру більшовицької газети «Искра», оригіналу поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», старовинного пергаментного манускрипту XIV ст., а також про відновлення рукописів І. Франка і Лесі Українки (1941. — № 41. — С. 4).

У цьому контексті варто виділити статтю М. Гудзовича про організацію, роботу і підручний фонд відділу наукової бібліографії і консультації (1941. — № 55. — С. 3). Її автор, завідувач цього відділу, подав фахово детальну інформацію про діяльність

свого підрозділу. Так, на організований у вересні 1940 р. відділ покладалося широке коло завдань зі складання вичерпної бібліографії з того чи іншого питання, створення списків рекомендованої літератури, з'ясування будь-яких дрібних питань, незрозумілих для читачів. Для їхнього успішного виконання необхідним стало створення відповідної інформативно-довідкової бази. З цією метою було зібрано спеціальну літературу у кількості 7 тисяч томів, яка включала енциклопедії російською, українською, польською, французькою, німецькою, англійською, литовською та іншими мовами загального і спеціального (з літератури, сільського господарства, мистецтва тощо) призначення, а також збірку бібліографічних довідників різними мовами, спеціальні праці з історії, літератури, права, військової справи і т. д.

Окрім цього, у підручному фонді відділу зберігалась збірка біографічних бібліографій та лексиконів різними мовами, а також була представлена досить велика колекція головних законів різних держав: «Кодекс Юстиніана», «Русская Правда», «Кодекс Наполеона» (в оригінальному виданні), закони австрійської і російської імперій, закони та постанови уряду СРСР. У відділі бібліографії можна було скористатися довідниками з ботаніки, зоології, техніки, економічної статистики та низкою путівників (біля 300), адресових і телефонних книг. Важливим допоміжним матеріалом для користування всіма книгами слугувала добірка із 170 словників різноманітних мовних комбінацій. Зокрема, тут були такі рідкісні як: вірменсько-італійський, осетино-німецький, грузинсько-французький, польсько-іспанський словники, а також словники палі (мова острова Цейлон) — англійський, тунгузько-російський, коряксько-російський та ін.

З метою вдосконалення довідкового апарату на початку 1941 р. відділ розпочав роботу зі створення краєзнавчої картотеки західних областей України, яка мала охопити і систематизувати праці, написані коли-небудь про цю територію. Виконання цього надзвичайно копіткого і великого за обсягом завдання було розраховано на декілька років.

У статті М. Гудзовича знаходимо також інформацію про режим та організацію роботи відділу бібліографії. Так, для надання довідок було створене спеціальне довідкове бюро, яке обслуговувало відвідувачів з 10 ранку до 11 години вечора.

Зі шпальт газети дізнаємося і про наміри Львівської філії Бібліотеки АН УРСР щодо розширення своєї структури. У квітні 1941 р. було вміщено повідомлення про організацію музею книги, який вже розпочала облаштовувати бібліотека. В музеї планувалося не тільки зібрати цінні стародруки та першодруки всіх видань, але й відтворити технічне облаштування друкарень Й. Гутенберга та І. Федорова (1941. — № 85. — С. 1). Детальну ж інформацію про експозицію цього музею знаходимо у статті А. Аквілева «Цікавий музей (Унікаму музею книги при Львівському філіалі бібліотеки Академії наук УРСР)», опублікованій на сторінках газети на початку червня 1941 р. (1941. — № 130. — С. 3), і є цінна тим, що дає розгорнуту картину рукописного та стародрукованого фонду, який зберігався у книгозбірні.

Так, на виставці в музею були представлені рукописні книги: «Трагедія» Л. Сенеки (XIV ст.), виконана на пергаменті і оздоблена чудовими мініатюрами, «Ексамерон» Амброзіо (XII ст.) та італійський «Службовник» 1372 р. Зі слов'янських рукописів експонувалися збірник XV ст. «Ізмарагд», який свого часу належав ротмістрові військ Яна Казимира, а згодом першому уніатському митрополиту — Й. Шумлянському, та прекрасно оздоблене українським орнаментом рукописне «Євангеліє», написане у Львові 1477 р.

У цей час у музеї зберігалося 300 інкунабул. Власне Гутенбергівських видань не було, однак тут містилися такі рідкісні слов'янські першодруковані книги як «Тріодь» 1491 р., видана друкарем Ш. Фіолем у Кракові, та «Службовник» 1487 р., надрукований в Майнці учнем Гутенберга П. Шеффером. На стендах були представлені інкунабули, надруковані у найбільших світових центрах книгодрукування: в Парижі, Празі, Лімі, Страсбурзі, Берні, Лейпцігу, Нюрнберзі, Антверпені та інших містах. Зокрема, демонструвалися «Божественна комедія» А. Данте, надрукована 1481 р. у Флоренції, «Коментарі до теорії планет» польського ученого В. Брудзевського, видані в 1495 р., перша друкована книга чеською мовою «Хроніка Троянських війн» (Прага, 1488 р.).

Окрім цього, експозиція презентувала розвиток книгодрукування в Московській державі, в Україні, у Польщі і Білорусії. На виставці були представлені видання провідних українських осередків друкарської справи — Києва, Острога і Львова. У колекції музею зберігалися видання І. Федорова «Апостол» (1574),

надрукований у Львові, «Псалтир» (1580) і «Біблія» (1581), які вийшли в Острозі. На виставці експонувалися видана Ставропігійським братством греко-слов'янська граматика «Адельфотес» (1591) та перша друкована народною українською мовою у Крилощі в 1606 р. книга «Учительне Євангеліє». Із стародрукованих книг польських і білоруських друкарень демонструвалися перша книга польською мовою М. Рея (1560), перша книга письменника Я. Кохановського (Варшава, 1578 р.), а також багате за оформленням видання «Статут Литовського князівства», надрукований білоруською мовою у Вільно 1588 р.

Повідомив автор і про репрезентативну добірку сучасніших видань, які зберігалися в музеї книги. Це першодруки класиків марксизму-ленінізму — К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Й. Сталіна та класиків художньої літератури — В. Шекспіра, О. Пушкіна, Л. Толстого, А. Міцкевича, Дж. Байрона, В. Гюґо і багатьох інших.

Як провідна установа Львова з бібліотечної справи академічна книгозбірня проводила активну діяльність у напрямку впровадження нових форм щодо опрацювання фондів та підвищення кваліфікації працівників. У лютому 1941 р. «Вільна Україна» повідомила про першу творчу нараду працівників наукових бібліотек, організовану Львівською філією бібліотеки АН УРСР, на яку були запрошені також співробітники обласної та районних бібліотек міста. Її учасники прослухали лекцію наукового працівника бібліотеки АН УРСР [?] Якубця на тему «Індексація і каталогізація» та обмінялися досвідом роботи (1941. — № 34. — С. 1). У цей же час при Львівській філії бібліотеки було організовано бібліотечний лекторій для читачів і працівників книгозбірні. Планувалося проведення лекцій науковими співробітниками інститутів АН УРСР з різних питань науки, мистецтва, літератури (1941. — № 44. — С. 1).

Окремо слід наголосити на виставковій діяльності бібліотеки в означений період. Це, зокрема, засвідчує доволі обширна добірка публікацій «Вільної України» про періодично організовані безпосередньо її колективом або у співпраці з іншими науковими і творчими інституціями стаціонарні та виїзні тематичні виставки. Відомості про виставки у книгозбірні газета подавала у більш чи менш розгорнутій формі (статті, замітки),

інколи в контексті повідомлень або фотоматеріалів. Цінність їх полягає у тому, що вони наочно демонструють багатство книжкових, рукописних і мистецьких колекцій Львівської філії Бібліотеки АН УРСР.

Згідно з віяннями часу частину експозицій було приурочено до нових радянських свят. У 1940 р. газета інформувала про підготовку і відкриття виставки до Дня Військово-Морського Флоту, який відзначався 28 липня (1940. — № 165. — С. 6), а в 1941 р. повідомляла про наступні експозиції: у січні — до Ленінських днів (1941. — № 16. — С. 6), у березні — до Міжнародного жіночого дня (1941. — № 54. — С. 4), у квітні — до Дня більшовицької преси (1941. — № 101. — С. 4). Ці виставки, безумовно, були покликані перш за все відтворити здобутки-досягнення в СРСР: продемонструвати міць його збройних сил, завдяки мудрому керівництву партії більшовиків, розповісти про визначну роль В. Ульянова (Леніна), показати щасливе життя радянських жінок та проілюструвати розквіт радянського пресовидання.

Окрім цього, бібліотекою готувалися виставки до певних знаменних дат: до 500-річчя книгодрукування, до першої річниці визволення західноукраїнських земель з-під польського гніту (1940. — № 167. — С. 6), а також з нагоди окремих подій, які відбувалися у цей час — прикладом чого є виставки, присвячені до чергової сесії Академії наук УРСР, яка проходила у Львові у червні 1940 р. та у зв'язку з присудженням у серпні 1940 р. до СРСР Буковини. Газета інформувала про широкий спектр представлених на них експонатів, які демонстрували багатство фондів бібліотеки. Так, у дні присудження у серпні 1940 р. до складу СРСР Буковини Львівською філією бібліотеки АН УРСР було розгорнуто тематичну виставку рукописних та друківаних творів найвидатніших письменників цього краю. Особливу увагу було віддано творчості Ю. Федьковича (1940. — № 183. — С. 4). Тут демонструвалися рукописи трагедії «Довбуш», поеми «Новобранчик», комедії «Так вам треба», а також його переклади трагедій В. Шекспіра «Макбет» і «Гамлет». Серед експонатів був представлений виданий у 1866 р. вірш Ю. Федьковича «В день скону батька нашого, Тараса Шевченка, кобзаря Русі, мартира України, предтечі нашої волі і слави» та його «Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять».

Одна з вітрин виставки висвітлювала творчість О. Кобилинської, на якій демонструвалися рукописи її творів «Думи старика», «Балаканина про руську жінку» та відредагований І. Франком писемний оригінал новели «Через море». Експонувалися також надруковані у Чернівцях, Києві і Львові повісті, оповідання, новели і нариси письменниці «Людина», «Царівна», «Природа», «Покора», «В неділю рано зілля копала», «Через кладку», «Земля», «Юда».

Окрім творів Ю. Федьковича та О. Кобилянської, на виставці демонструвалися повість «буковинської письменниці-демократки» Є. Ярошинської «Перекиньчики», а також наукові праці про Буковину: «Деякі історично-географічні відомості про Буковину» — Г. Купченка та «Історія Буковини» — М. Кордуби.

На своїх шпальтах газета досить детально розповіла і про цікаву експозицію виставки до 500-річниці винайдення книгодрукування, яка відкрилася у бібліотеці наприкінці жовтня 1940 р. (1940. — № 254. — С. 6). Для зручності огляду експозиція була поділена на окремі розділи, які ілюстрували еволюцію книги від її писемних до друкованих форм. У першому розділі «Попередники Гутенберга» демонструвалися давні рукописні книги. Тут були представлені розкішні, багатоілюстровані богословські книги, у тому числі «Шлеський канціонал» — книга з другої половини XIV ст., а також низка ще давніших видань, зокрема, «Єкамерон» — видання XII ст. У розділі «Книги першодрукарів Гутенберг-Шеффер» експонувалися західноєвропейські та краківські інкунабули, зокрема «Троянська хроніка» (1488) та «Тріодь» (1491) Крім цього, демонструвалися книжкові видання, надруковані в Польщі, Литві, Білорусії у XVI ст., які за своїм зовнішнім виглядом поступалися виданням Гутенберга — «начебто справа книгостворення зробила крок назад». На одній із вітрин були виставлені так звані «індекси» — збірки списків заборонених книг. У розділі «Книга в полоні» експонувалися видання XIX — початку XX ст., які жорстоко переслідувалися в Росії та Польщі. Серед них — з величезними цензурними виправленнями книга В. Василевської «Обличчя», велика кількість книжок, сконфіскованих в «Оссолінеумі», а також заборонені в Польщі твори Т. Шевченка і М. Гоголя.

Останні два розділи виставки «Російська революційна книга» та «Сучасна політична і художня книга» демонстрували стан книговидавництва першої третини ХХ ст., зокрема презентували праці Леніна і Сталіна, комплекти «Искры», «Социал-демократа» та різні брошури, статті. Доповненням до експонатів служили стенди, на яких було відтворено у фотографіях розвиток друкарської техніки від примітивних верстатів до велетенських ротатій газети «Правда», а також зображено найбільші бібліотеки світу: Ленінградську публічну бібліотеку ім. Салтикова-Щедрина, Національну бібліотеку в Парижі, Державну бібліотеку в Чикаго та інші.

Ретельним підбором матеріалів відзначались також виставки, організовані бібліотекою з нагоди чергової сесії Академії наук УРСР (червень 1940 р.) та до першої річниці визволення західноукраїнських земель від ярма польської шляхти — у вересні 1940 р. Так, підготовлена Львівською філією бібліотеки АН УРСР і розгорнута у фойє Львівського державного університету, виставка з нагоди чергової сесії Академії наук УРСР мала на меті познайомити «відвідувачів, учасників і гостей з матеріалами і літературою по головним питанням доповідей, що читаються на сесії». Представлені тут документи висвітлювали події на українських землях у різні історичні періоди. Демонструвалися праці В. Шухевича «Гуцульщина» та В. Гнатюка «Причинки до пізнання Гуцульщини», матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX сторіччя, видані під редакцією І. Франка, а також стародавній український твір «Пересторога» (1940. — № 136. — С. 5). Експонати другої виставки відтворювали історію «жалюгідного розвитку науки, культури і мистецтва в роки панування шляхти» на Заході України, а також бурхливий розквіт культурного життя із встановленням радянської влади на цих теренах (1940. — № 174. — С. 6; № 215. — С. 6).

Упродовж 1940–1941 рр. книгозбірня підготувала низку персональних виставок до ювілеїв видатних письменників та поетів. Окремі експозиції готувалися у співпраці з місцевими науковими і творчими колективами. Так, на початку квітня 1940 р. спільно з Львівським державним університетом ім. І. Франка, у його приміщенні була організована виставка, присвячена пам'яті

Т. Шевченка та 100-й річниці від дня виходу «Кобзаря» (1940. — № 80. — С. 6). Експозиція презентувала відтворений у дванадцяти розділах багатий книжковий і рукописний матеріал, який характеризував багатогранність таланту Т. Шевченка як поета, художника, громадського діяча. Серед цінних експонатів виставки демонструвався оригінальний лист поета, який зберігався у рукописному відділі колишньої бібліотеки НТШ, а також автопортрет Т. Шевченка.

Як свідчать матеріали газети, Львівська філія бібліотеки АН УРСР тісно співпрацювала у цей час також зі Спілкою письменників м. Львова. На початку червня 1940 р. в обласному Будинку партійної пропаганди відбувся літературний вечір, присвячений 24 роковинам від дня смерті І. Франка, підготовлений силами обох установ. На вечорі були присутні наукові працівники, робітники, студенти, артисти, поети (1940. — № 128. — С. 6). Наприкінці листопада 1940 р. разом із Спілкою планувалося організувати виставку до 55-річчя літературної творчості О. Кобилянської (1940. — № 277. — С. 6). На жаль, інформації про її оформлення і проведення у матеріалах газети нам не вдалося розшукати.

Не минула своєю увагою газета і виставки, приурочені бібліотекою до двох знакових дат: 85-й річниці від дня смерті видатного польського поета А. Міцкевича, яка відбулася у листопаді 1940 р., та 25-річчю від дня смерті І. Франка, організовану в травні 1941 р. Зокрема, цінністю публікацій «Вільної України» з нагоди ювілейної виставки А. Міцкевича є те, що побіч інформації про саму експозицію, вони дають можливість відтворити копійку роботи бібліотекарів з пошуку і підбору необхідних матеріалів.

Про хід підготовки книгозбірнею виставки до 85-ї річниці від дня смерті відомого польського поета А. Міцкевича повідомив на шпальтах «Вільної України» працівник бібліотеки А. Семкович (1940. — № 226. — С. 6). Так, співробітниками бібліотеки були знайдені рідкісні видання його творів із власноручними написами на них поета. Серед них — примірник «Сонетів» А. Міцкевича, виданий у Москві 1825 р. з авторським дарчим написом «Іванові Гайдательові Адам Міцкевич, Москва місяця

грудня, дня 24». Це видання колись зберігалося в колекції покійної поетеси М. Вольської, а згодом було передано до Львівської філії Бібліотеки АН УРСР. Окрім «Сонетів», бібліотекарі відшукали у фонді збірку «Поезії Адама Міцкевича, Петербург 1829» з автографом поета: «Клементині Залеській в доказ поважання Адам Міцкевич».

Інформацію більш загального характеру про цю виставку знаходимо у замітці З. Невідомої «Виставка, присвячена поету» (1940. — № 227. — С. 6), у якій розповідалося, про плани бібліотеки щодо оформлення виставки. Відзначимо, що з наближенням роковин смерті поета газета ще декілька разів повідомляла своїх читачів про підготовку цієї цікавої і грандіозної виставки (1940. — № 256. — С. 6; № 265. — С. 4; № 274. — С. 4), хоча безпосередньо репортаж із самої виставки напередодні її відкриття подав на сторінках «Вільної України» К. Пелехатий (1940. — № 275. — С. 6). За його свідченнями, експозиція виставки дійсно вражала імпозантністю представлених документів і матеріалів. Її перші вітрини розповідали про роки перебування поета у Литві в 1798–1824 рр. Це матеріали про Заоссе — місце народження поета, генеалогічна таблиця родини Міцкевичів, копії перших спроб писання малого Адама та посвідки про закінчення школи у Новогрудку, автографи і перводруки перших поезій, а також рідкісні документи про належність Міцкевича до таємного політичного товариства («філаретів»), за що його було заарештовано.

Чимало експонатів презентували період 1824–1829 рр. — час перебування поета в Росії. Тут були виставлені численні фото, перші видання його творів у Москві і в Петербурзі та майже одночасні переклади їх на російську мову. Серед манускриптів демонструвалися оригінал вірша «До друзів — росіян» та рукопис поеми «Конрад Валленрод».

Документи періоду еміграції А. Міцкевича з Росії в 1829 р. і аж до його смерті розповідали про подорож поета до Німеччини і знайомство з Й. Гете, про подорожі до Італії та Швейцарії, про його намагання допомогти польському повстанню в 1831 р. і про спроби організації легіону в Італії 1848 р. Найбільше пам'яток стосувалося його перебування в Парижі і Лозанні як редактора «Трибуни народів» і викладача слов'янської літератури

в Коллеж де Франс. До цього часу відносилися його видатні твори — поеми «Пан Тадеуш» і «Дзяди», рукописи яких експонувалися на виставці. Кінцевий етап життя А. Міцкевича хлюстували документи про його виїзд на схід, перебування в Бургасі і смерть в Константинополі 1855 р.

Значну частину експозиції займали переклади творів А. Міцкевича, зокрема П. Гулака-Артемовського, О. Навроцького, К. Волинця, М. Старицького, І. Франка та інших. Серед них був репрезентований також переклад поеми «Пан Тадеуш» М. Рильського.

Надзвичайно цікаву за охопленням матеріалів виставку підготувала філія бібліотеки й до 25-річчя від дня смерті видатного українського письменника і поета І. Франка (1941. — № 122. — С. 3). І хоча експозицію було названо «малою», бо велику виставку до 85-річчя з дня народження І. Франка планувалося організувати згодом (наприкінці серпня 1941 р. — *О. П.*), представлені для огляду матеріали займали кільканадцять вітрин. Так, перші вітрини розповідали про батьківщину поета та про його дитячі і юнацькі роки в Нагуєвичах і Дрогобичі. Наступні експонати стосувалися його навчання в університеті, участі в робітничому і соціалістичному русі. Тут же були представлені ранні твори письменника.

Найбільше матеріалів відтворювало літературну та публіцистичну творчість І. Франка. Широко були представлені давні і нові видання поезій, повістей, драм, його статті в українській, польській та німецькій пресі, літературна критика, твори для дітей і т. д. Демонструвалися документи про першу постановку Франкової драми «Украдене щастя», його статті «Студії над народними піснями», «Думки профана на музикальні теми», «Малюнки Івана Труша». Завершували виставку музичні твори на слова Франка — М. Лисенка, Б. Лятошинського, С. Людкевича, Я. Ярославенка, Д. Січинського.

Добре була продумана й експозиція самої виставки: «...матеріал так розміщений, що відвідувач неначе перегортає сторінки мученицького життя, натхненної праці і суспільної діяльності великого письменника і борця за визволення трудящих Івана Франка».

Останнє віднайдене нами на сторінках газети повідомлення щодо репрезентативної діяльності Львівської філії Бібліотеки АН УРСР стосується намірів підготовки тематичної виставки до

100-ої річниці від дня смерті видатного російського поета М. Лермонтова, яка припадала на 27 червня 1941 р. Згідно з інформацією газети, на початку червня вже був розроблений план виставки та розпочато підбір матеріалів (1941. — № 129. — С. 3). Побіч фото-документів та ілюстрацій, тут мали демонструватися найновіші цікаві розвідки про поета та низка нових видань його творів.

Цінним доповненням відомостей про виставки, підготовлені бібліотекою, служить низка фотоматеріалів, представлених у газеті, які відтворюють окремі цікаві моменти самих експозицій або стосуються їхньої підготовки. Так, дві світлини кореспондента газети Я. Брома, зроблені на виставці до 85-річниці від дня смерті А. Міцкевича, демонструють виставлений тут бюст поета та огляд відвідувачами її експонатів (1940. — № 276. — С. 4, 6). На інших знімках відображені працівники філії за роботою з упорядкування експонатів виставок. Зокрема, за оформленням стенду рукописних книг XIV ст. під час підготовки виставки до 500-річчя книгодрукування сфотографований заступник завідуючого рукописним відділом філіалу бібліотеки Академії наук С.Т. Інглот (1940. — № 256. — С. 6). Ще одне фото у газеті зафіксувало співробітницю бібліотеки Ф. Натансон за роботою в кабінеті марксизму-ленінізму з підбору матеріалів до виставки з нагоди відзначення Ленінських днів у січні 1941 р. (1941. — № 16. — С. 6). Цікавою є світлина Я. Савки, надрукована напередодні виставки, присвяченої Міжнародному жіночому дню — 8 Березня: зазняті на ній заступник директора бібліотеки В. Дорошенко, а також співробітники М. Люфтова та Н. Хмельницький зайняті ретельним розміщенням її експонатів (1941. — № 55. — С. 4).

Широка презентація академічною книгозбірнею у 1940–1941 рр. багатств власних фондів стала основою для їх видавничого відтворення. Згідно з бібліографічним покажчиком «Видання Львівської бібліотеки АН УРСР 1940–1960 рр.» [1, с. 3] у цей час було опубліковано чотири праці бібліотеки: бібліографію видань — «До першої річниці визволення Західної України від гніту панської Польщі», укладену А. Генсьорським і В. Тур'яном, «Каталог виставки, присвяченої 85-ій річниці з дня смерті Адама Міцкевича», пам'ятку-покажчик «Тридцятиріччя з дня смерті Л. М. Толстого» та «В. І. Ленін: список праць». Нами знайдено

на шпальтах «Вільної України» інформацію про вихід лише одного із цих видань — бібліографічний покажчик, виданий з нагоди визволення західноукраїнських земель (1940. — № 197. — С. 6). Завдяки матеріалам газети дізнаємося про підготовку ще декількох праць бібліотеки, які, на жаль, не були опубліковані у зв'язку з початком німецько-радянської війни. Так, до 85-річчя від дня народження І. Франка у 1941 р. бібліотека планувала видати каталог його рукописів, бібліографію творів та творів про нього (1940. — № 121. — С. 4). У цьому ж році книгозбірня мала намір видати і бібліографічний покажчик творів М. Лермонтова. До цієї роботи були залучені, зокрема, працівники бібліотеки: [?] Хорошевський, який працював над бібліографією перекладів творів поета на польську мову, Ю. Гануляк опрацював переклади на українську мову, [?] Піщанська розробляла тему: «Переклади творів Лермонтова на європейські мови» (1941. — № 129. — С. 3).

Оглядаючи видавничу діяльність бібліотеки, доцільно згадати також праці, які формувалися на основі фондів книгозбірні у цей час і про роботу над якими розповідала у своїх матеріалах газета. Перш за все, це — здійснене українськими науковцями двадцятип'ятитомне видання творів І. Франка, джерельною базою якого служили архів та бібліотека письменника, що зберігалися у Львівській філії Бібліотеки АН УРСР (1940. — № 190. — С. 4; № 199. — С. 1). Ще одним виданням, підготовленим на підставі документів Львівської філії Бібліотеки АН УРСР, став другий випуск збірника Чернігівського меморіально-літературного музею М. Коцюбинського «М. Коцюбинський і Західна Україна», до якого увійшли рукописи М. Коцюбинського, листи, замітки та інші матеріали, які зберігалися у бібліотеці колишнього Наукового товариства ім. Шевченка (1940. — № 277. — С. 6). Вони були скопійовані братом письменника Х. Коцюбинським для музею під час його перебування у Львові 1940 р. (1940. — № 27. — С. 6) і згодом репрезентовані у цій праці. Поза сумнівом, книжкові і рукописні скарби бібліотеки прислужились українським науковцям і при виданні у 1940 р. першого тому «Записок історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка» (1940. — № 291. — С. 6), адже чимало представлених тут розвідок ґрунтувалося власне на її безцінних фондах.

Отже, створення Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у січні 1940 р. стало важливою подією у культурному житті Львова, що підтверджує, зокрема, широка добірка публікацій, присвячена її діяльності, у першій радянській газеті міста — «Вільна Україна». Хоча із зрозумілих причин представлені тут матеріали не торкаються певних «темних» сторінок, все ж, вони цікаво і доволі різносторонньо характеризують роботу бібліотеки у 1940–1941 рр. Надруковані у газеті статті, замітки, повідомлення, фотодокументи допомагають відтворити історію організації філії, процес формування її структури, а також інформують про бібліотечну, репрезентативну і видавничу діяльність установи у зазначений період. Своєрідна особливість багатьох публікацій — подання інформації про бібліотеку крізь призму висвітлення наявних тут книжкових, рукописних, мистецьких скарбів, закарбовує їх також як цінне джерело для відображення якісного і кількісного складу фонду академічної книгозбірні. Регулярне ж позитивне освітлення газетою роботи філії є, безперечно, рекламою для бібліотеки, яка, незважаючи на об'єктивні труднощі (проблеми з приміщенням, розташуванням фондів, їх опрацюванням), активно здійснювала покладену на неї місію пропаганди освіти і науки серед населення Західної України.

1. Видання Львівської бібліотеки АН УРСР 1940–1960 рр. — Львів, 1961. — 23 с.
2. Головата Л. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. 1940–2005 : історичний нарис / Лариса Головата // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. пр.]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 144-174.
3. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР : історичний нарис / Академія наук Української РСР, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. — Київ : Наук. думка, 1989. — 204 с.
4. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР : путівник / Академія наук Української РСР. — Київ : Наук. думка, 1979. — 80 с.
5. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : документи, факти, коментарі / авт. вступ. ст. і упоряд. текстів Л. І. Крушельницька ; заг. ред. М. М. Романюка ; НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. — Львів, 1996. — 100 с.